

2017

Orkaan Irma en nationale liefdadigheid

Nederland kent een lange traditie in het organiseren van nationale hulpacties bij rampen. Deze ‘typisch Nederlandse’ vorm van barmhartigheid kwam ook tot uiting na de verwoesting van het eiland Sint Maarten door de orkaan Irma in 2017. Deze ramp maakt zichtbaar dat we nog altijd worstelen met onze koloniale erfenis.

Op 6 september 2017 raasde de orkaan Irma over Sint Maarten. In een mum van tijd veranderde het paradijselijke eiland in de Caribische Zee in een ravage. Auto's vlogen door de lucht, gebouwen stortten in en de kustlijn werd bedolven onder het puin. Als gevolg van het natuurgeweld raakten tientallen mensen gewond en er viel één dode. Ook de nabijgelegen eilanden Saba en Sint Eustatius, die eveneens tot het Koninkrijk der Nederlanden behoren, bleven niet gespaard. De totale schade zou zo'n 1,3 miljard euro bedragen.

Het ging om een catastrofe van grote internationale proporties, maar deze werd in de media snel versmald tot een nationale gebeurtenis. Hoewel ook het Franse deel van het eiland (Saint Martin), de Verenigde Staten, Puerto Rico, de Britse Maagdeneilanden en Cuba zwaar waren getroffen, werden op de Nederlandse televisie vrijwel exclusief de gevolgen van de ramp op Sint Maarten belicht. Dagelijks verschenen er op de Nederlandse televisie reportages over de verwoestingen, de inzet van Nederlandse militairen ter plaatse en transportvluchten van gedupeerde toeristen terug naar Nederland. De kijkers zagen ook hoe het bezoek van koning Willem-Alexander aan de getroffen gebieden verliep. Hij verzekerde de lokale regering en bevolking dat Nederland alle noodzakelijke

Koning Willem-Alexander en koningin Máxima tijdens een bezoek aan de Sundial School waar door het Rode Kruis voedsel wordt uitgedeeld aan bewoners van Sint Maarten na de orkaan Irma.

hulp en bijstand zou bieden: ‘Het is heel nuttig geweest om te zien hoe verschrikkelijk deze storm huisgehouden heeft. En om op deze manier ook de bevolking van Sint Maarten, en ook de gouverneur en de minister-president te laten zien dat we als koninkrijk samen hier staan en dat we ook samen dit gaan oplossen,’ aldus de koning.

Het lijkt een algemene wet bij grote natuurrampen te zijn: hoewel ze meerdere landen treffen – een orkaan houdt zich nu eenmaal niet aan nationale grenzen –, hebben de berichtgeving, hulpverlening en wederopbouw een sterk nationale dimensie. In het geval van Sint Maarten springen twee zaken in het oog. Ten eerste kwam er vrijwel onmiddellijk een grote nationale hulpactie op gang. Het Rode Kruis opende speciaal voor dit doel gironummer 5125, waarop mensen hun giften konden storten. Ook organiseerden de omroepen een landelijke radio- en televisieactie voor de slachtoffers op Sint Maarten. Iedere dag werden de kijkers opgeroepen te doneren. Ze moesten datgene doen ‘waar Nederlanders van oudsher goed in zijn’, aldus een bekende Nederlander die de actie steunde: liefdadigheid tonen. Deze actie leverde 13,3 miljoen euro op.

Ten tweede ontstond er al snel wrijving tussen de lokale en de Nederlandse regering. Enkele dagen na de ramp uitte de premier van Sint Maarten, William Marlin, stevige kritiek op de inzet van de Nederlandse militairen die naar zijn mening te weinig deden om de orde op het eiland te handhaven. De Comman-

dant der Zeestrijdkrachten, Rob Verkerk, en de ministers Ronald Plasterk en Jeanine Hennis reageerden gepikeerd. Volgens hen hadden de Nederlandse militairen alles binnen de grenzen van hun mogelijkheden gedaan om de inwoners van Sint Maarten bij te staan. Dankbaarheid zou meer op zijn plaats zijn dan ongefundeerde kritiek. Een nieuw conflict ontstond toen Nederland strenge voorwaarden stelde aan de financiering van de wederopbouw. Premier Marlin weigerde deze aanvankelijk te accepteren, maar bond later in. Het leidde evenwel tot zijn aftreden, nadat het parlement het vertrouwen in Marlin en zijn kabinet had opgezegd vanwege diens optreden in deze crisis. Op een meer structureel niveau werd de vraag gesteld in hoeverre het nu eigenlijk de plicht van Nederland was om zijn voormalige kolonie te helpen bij de wederopbouw. Aan de ene kant heeft Sint Maarten al sinds 2010 een autonome status, aan de andere kant worden Buitenlandse Zaken en defensie nog altijd vanuit Den Haag geregeld en is er de aloude band met Nederland. Welke verantwoordelijkheid ligt in deze nieuwe constellatie van relatieve onafhankelijkheid eigenlijk bij de lokale regering en welke bij de Nederlandse?

Er was bovendien ook kritiek op de 13,3 miljoen euro, die de nationale hulpactie opleverde. De journalist Max Pam legde de vinger op de zere plek. Hij merkte fijntjes op dat dat bedrag stukken lager was dan wat de Nederlanders bij eerdere hulpacties hadden gedoneerd, zoals die voor Azië (tsunami 2004, 208 miljoen), Haïti (aardbeving in 2010, 111 miljoen), de Filipijnen (tyfoon in 2013, 18,5 miljoen) en Nepal (aardbeving in 2015, 34,7 miljoen). Mogelijk waren de donateurs bang dat het geld niet goed besteed zou worden of voelden ze zich niet echt verwant met de bewoners van Sint Maarten. Hoe zit het eigenlijk met die ‘typische nationale deugd’ van liefdadigheid en wat leert deze ons over de relatie van Nederland tot de voormalige koloniën?

Liefdadigheid als nationale deugd

Nederland kent een lange traditie van *charitas* ofwel liefdadigheid, die vroeger met name in de armenzorg tot uiting kwam. Via de armenzorg werden christelijke waarden als naastenliefde en barmhartigheid in de praktijk gebracht. Het was een van de manieren waarop stedelijke gemeenschappen uitdrukking gaven aan hun christelijke identiteit.

Het tonen van naastenliefde vanuit christelijke motieven speelde ook een belangrijke rol bij rampen (branden, overstromingen, stormen, veepest etc.). Het hoorde bij de christelijke overtuiging om de noodlijdenden te hulp te schieten. Bij overstromingen vond de hulpverlening aanvankelijk op een lokale en incidentele basis plaats, zonder grootschalige infrastructuur. In de achttiende eeuw veranderde dat en werden lokale autoriteiten bijgestaan door het garnizoen en burgers in genootschappen, kerken en liefdadigheidsinstellingen. Toen in de

winter van 1740-1741 een groot deel van het rivierengebied onder water liep, nam de hulpverlening voor het eerst ook bovenlokale en regio-overstijgende dimensies aan. Naar aanleiding van de berichtgeving in kranten richtten burgers in Rotterdam en Amsterdam een hulpcomité op, bedoeld om geld en goederen in te zamelen voor de getroffen landgenoten in het oosten van het land. De actie breidde zich uit naar andere steden en was zeer succesvol. In Amsterdam en omstreken werd alleen al meer dan 55.000 gulden opgehaald. Van dat bedrag werden voedsel en materialen aangeschaft die naar het rampgebied getransporteerd werden. De Amsterdamse historicus Jan Wagenaar deed uitgebreid verslag van de besteding van de middelen en preees de herleving van de ‘van ouds beroemde Neêrlandsche barmhertigheid’.

Het was precies die nationale deugd van ‘barmhartigheid’ waarop schrijvers, predikanten en instellingen een beroep deden bij volgende rampen, en met succes. Er werden enorme bedragen opgehaald bij de overstromingen in 1784 (250.000 gulden) en 1799 (195.000 gulden). Kenmerkend voor de laatstgenoemde hulpacties was dat particuliere organisaties het voortouw hadden genomen; het ging vooral om burgerlijke initiatieven die een regio-overschrijdende uitstraling hadden. Vanaf de negentiende eeuw trad ook de staat nadrukkelijker op de voorgrond. Met name de regeerperiode van Lodewijk Napoleon, die tussen 1806 en 1810 koning van het Koninkrijk Holland was, bracht een stroomversnelling teweeg in de nationale coördinatie bij rampen. Tijdens zijn bewind vonden er drie grote rampen plaats: de buskruitramp van 1807 in Leiden, de overstroming in 1808 van grote gebieden in Zeeland en de overstroming van 1809 in de Betuwe. Lodewijk Napoleon spoedde zich steeds naar de rampplek om zijn medeleven aan de slachtoffers te tonen. Daarmee zette hij de toon voor iets wat alle volgende monarchen in Nederland zouden doen: zich onder de bevolking mengen bij rampen. Dankzij de centralisatie van de hulpacties kwamen er gigantische bedragen binnen met als absoluut hoogtepunt een opbrengst van 845.128 gulden in 1807.

Bij volgende grote watersnoodrampen, zoals die van 1825, 1855 en 1861, volgden eveneens grote nationale hulpacties. Er werden massaal benefietconcerten, handwerkverkoppen en loterijen georganiseerd waarvan de opbrengsten ten goede van de slachtoffers kwamen. Ook verscheen een ontelbare hoeveelheid gelegenheidspublicaties. Wat opvalt is de sterke nadruk op de ‘typisch Nederlandse’ liefdadigheid. Illustratief voor de teneur is de volgende uitspraak van een schrijver uit 1825: ‘God zij dank, dat ook bij dezen algemeenen ramp ware Vaderlandsche harten gevonden worden, die door daden getoond hebben; (en zulks nog dagelijks doen) dat de hoofdtrek van het Nederlandsche karakter, de weldadigheid, die door alle de wisselende eeuwen heen stand gehouden heeft, ook nu, hier nog gehuisvest, en huisvesten zal, zoo lang dit volk zal bestaan!’ Een ander schreef dat de grote liefdadigheid uniek was Nederland: ‘t Is in Neêrland, waar zij ’t meeste wordt beoefend, wordt geleerd.’

Onoprechte liefdadigheid

Bij de watersnoodrampen van 1855 en 1861 nam de hausse aan liefdadigheidsacties dusdanige vormen aan, dat er kritiek ontstond. Critici verweten schrijvers dat ze vooral uit waren op hun eigen roem over de rug van de slachtoffers heen; bestuurders zouden vooral zichzelf gewichtig willen maken. Onoprechte liefdadigheid was, kortom, de schaduwzijde van de grote vrijgevigheid van de Nederlanders.

De scherpste kritiek kwam van Multatuli (pseudoniem voor Eduard Douwes Dekker), die met zijn roman *Max Havelaar* (1860) de uitbuiting van de lokale bevolking in Nederlands-Indië ter discussie had gesteld. In 1861 publiceerde hij de brochure *Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb!* ten behoeve van de slachtoffers van de watersnood op Java van dat jaar. Drie weken na de overstromingen in de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal had zich namelijk ook op Java een verschrikkelijke watersnood voorgedaan. Multatuli voer niet alleen genadeloos uit tegen de slappe watersnoodliteratuur die zijn collega-schrijvers produceerden om er zelf een slaatje uit te slaan, maar plaatste ook vraagtekens bij de bereidwilligheid van Nederlanders om te doneren voor de overzeese ramp. Hoe ver reikte de typisch Nederlandse weldadigheid eigenlijk precies? 'Er is een stem in den Javaschen watersnood, die den Nederlander toeroept: "Wij zijn van gelijke beweging als gij".' Ofwel, Javanen waren mensen van vlees en bloed, die evenals de Nederlanders recht hadden op levensgeluk. En als dit argument niet afdoende was, dan moest het moederland zich realiseren dat de eigen welvaart in sterke mate van het wingewest afhankelijk was. Met grote giften zou men bovendien een gedeelte van de schuld, die de voorouders op zich hadden geladen door hun wangedrag jegens de lokale bevolking, kunnen afbetalen. Niet christelijke maar redelijke argumenten moesten de Nederlanders in beweging zetten om te doneren. Zijn eigen boekje bracht ruim 1300 gulden op voor de slachtoffers op Java.

Enkele jaren later publiceerde Multatuli een giftig *Naschriftje*. Hij schaamde zich voor zijn landgenoten, want 'goddienend Nederland' had niet meer dan 11.000 gulden voor de slachtoffers op Java overgehad. Ter vergelijking: dat was slechts een tiende deel van wat een Chinees ter plaatse had geschonken in de vorm van rijst. Het is niet helemaal duidelijk waar Multatuli zijn cijfers op baseerde. In het *Verslag der verdeling van gelden, door de particuliere liefdadigheid in Indië en Nederland bijeengebragt tot leniging der door den watersnood van 1861 in Midden-Java veroorzaakte rampen* wordt gesproken van een totale schenking van 161.325,90 gulden vanuit Nederland. Dat bedrag lag stukken hoger dan het door Multatuli genoemde bedrag, maar het was nog altijd een fractie van wat de Nederlanders voor de slachtoffers van de watersnood in eigen land hadden ingezameld. Men kon deze totaalopbrengst echter ook anders interpreteren. Gelet op de enorme aderlating in eigen land was het des te lovenswaardiger, aldus de auteur van het

hierboven genoemde financiële verslag, dat het moederland ‘zich tegenover zijn zonen in Indië niet onbetuigd’ had gelaten. Men hoefde dan ook niet te aarzelen om ‘het moederland de welverdiende lof te geven’. Het is een redenering die ons bekend in de oren klinkt, wanneer we ons weer naar de recente ramp op Sint Maarten verplaatsen. Het gaf, aldus sommigen, geen pas dat de premier van Sint Maarten zich niet wat dankbaarder had getoond.

Op een wat hoger abstractieniveau laaide de discussie op over de vraag welke verantwoordelijkheid nu eigenlijk precies bij de lokale en welke bij de nationale regering ligt, als het om de wederopbouw van Sint Maarten gaat. De ramp maakt duidelijk hoezeer Nederland nog altijd met zijn koloniale erfenis worstelt.

Lotte Jensen

Verder lezen

- T. Bosch, ‘Natuur en cultuur. Modernisering van hulpverlening na catastrofale overstromingen in de Nederlandse Delta, 1740-1861’, *Tijdschrift voor Waterschaatsgeschiedenis* 211/2 (2012) 39-47.
- A. Driessen, ‘Hulpverlening na overstromingsrampen in het Nederlands rivierengebied’, *Groniek* 147 (2000) 185-198.
- H. Landheer, ‘Nederlands eerste nationale collectie. De financiële hulpverlening aan de slachtoffers van de buskruitramp’, in: A. Ponsen en E. van der Vlist (red.), *Het fataal evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (Leiden 2007) 239-265.
- G. Oostindie en I. Klinkers, *Gedeeld Koninkrijk. De ontmanteling van de Antillen en de vernieuwing van trans-Atlantische relaties* (Amsterdam 2012).
- M. Pam, ‘Wij gaan klungelig om met onze koloniale erfenis’, *de Volkskrant* (20 september 2017) 24.

Zie ook

1717, 1883, 1953/1